

UN SINCRETISM ARHAIC DIALECTAL LA VERBELE DE CONJUGAREA I

Din morfologia dialectală a verbului se desprinde pregnant fenomenul sincretismului formelor de persoana I plural ale prezentului indicativ (sau conjunctiv) și imperfectului indicativ de la verbele de conjugarea I.

Deși semnalat de către cercetători (S. Pop, S. Pușcariu, Leca Morariu, N. Drăganu, Al. Procopovici, M. V. Serghievski, V. Melnic ș. a.), fenomenul în cauză nu s-a bucurat de un tratament aparte, neexistând o lucrare specială, de sinteză, asupra sincretismului discutat. Cercetătorii, fiecare în parte, au relevat prezența fenomenului în cutare sau cutare arie (zonă) a teritoriului glotic românesc mai mult în trecut, doar în câteva rânduri de text sau în note de subsol, exemplificând printr-o formă-două sau printr-o frază de tipul *să-i dam pace* (= să-i dăm pace) – unii pentru o zonă, alții pentru alta (Maramureș, Istria, nordul Bucovinei, nordul Basarabiei, partea de nord a Transnistriei – cu toate enclavele din Ucraina de est și din Rusia). Nu s-au conturat însă ariile de răspândire (de expansiune) a fenomenului, nu s-au adus exemple din belșug, în context, urmate de o documentare riguroasă a lor.

Primul cercetător care consemnează fenomenul sincretismului discutat este, după câte știm, Leca Morariu, profesor la Universitatea din Cernăuți. Astfel, în 1925, în publicația „Glasul Bucovinei” (VIII, 1925, nr. 1861), el precizează că „în gura țăranului” din nordul Bucovinei și în comunele Cerlena-Mare, Criva, Mămăliga și Stăniilești din județul Hotin (Basarabia) a înregistrat forma de persoana I plural prezent conjunctiv în *-ăm* în fraza *să-i dam pace*¹. Aceeași informație o reia mai apoi în monografia sa, *Morfologia verbului predicativ*², de unde mai aflăm că un alt cercetător, dr. Dimitrie Cioloca, a atestat forma persoanei I plural a indicativului prezent [*îmblám*], în comuna Voroncău [Woronkow] din Podolia, pe malul stâng al Nistrului³; este vorba de satul Vărăncău din actualul raion Râbnița. Despre proveniența acestei forme L. Morariu spune doar că „nu este lămurită”. Cât privește forma în *-ăm* (*noi cântăm*), el o explică printr-o analogie cu

¹ Leca Morariu, *Morfologia verbului predicativ român*, în „Codrul Cosminului”, II și III, 1925 și 1926, Cernăuți, 1927, p. 292.

² Idem, *Morfologia verbului predicativ român*. Partea a II-a. *Flexiunea*, Fascicula I. *Prezentul indicativului*, Cernăuți, 1925.

³ Informația este publicată în „Glasul Bucovinei”, IX, 1926, nr. 2023, la care și face trimitere L. Morariu.

forma de persoana a III-a singular (*el cântă*), această analogizare considerând-o antedialectală⁴.

Din lucrarea lui M. V. Serghievski, *Moldavo-slavjanskije etjudy*⁵, aflăm despre atestările personale ale unor asemenea forme cu desinența *-ám* pentru *-ăm* la persoana I plural a prezentului indicativ în graiurile de nord ale Transnistriei sau, cum le numește el, în graiurile jumătății de nord a vechiului teritoriu al Podoliei, fiind vorba de actualele raioane Camenca, Râbnița (Republica Moldova) și Kotovsk, Ananiev (reg. Odessa, Ucraina). De menționat că Serghievski consideră fenomenul dat o trăsătură tipică (specifică) a acestor graiuri⁶, necunoscând, după cum se vede, izvoarele științifice în care forma etimologică a prezentului indicativ în *-ám* a fost semnalată și în alte zone ale domeniului lingvistic românesc (în Istria, în nordul Bucovinei și în nordul Basarabiei)⁷. Ce-i drept, cercetătorul moscovit se referă la lucrările lui G. Weigand, pe care le cunoaște și le citează⁸, subliniind faptul că primul cercetător-dialectolog al graiurilor dacoromâne nu evidențiază în lucrările sale forme de tipul *cântám*, *lăsám* pentru prezent indicativ⁹.

Mai târziu, Sever Pop, în studiul *Din Atlasul lingvistic al României*¹⁰, susține că în partea estică a Basarabiei și dincolo de Nistru (adică în Transnistria) forma de persoana I plural a prezentului indicativ de la verbele de conjugarea I circulă în următoarea variantă: *dam* (pentru: *dăm*), *luam* (pentru: *luăm*), *lam* (pentru: *lăm*, de la „a la”), *stam* (pentru: *stăm*). Referitor la originea fenomenului, el admite că *á* accentuat ar putea fi o dovadă a păstrării formei latine *-amus*. Tot aici, fără a exemplifica, S. Pop constată existența unor asemenea forme de prezent indicativ și în istororomână, unde *â*, spune el, corespunde unui *á* accentuat¹¹.

La elucidarea sincretismului în discuție a contribuit și Sextil Pușcariu. Într-o notă adăugată la versiunea franceză a studiului din 1910, devenit de-acum clasic, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen (Essai de reconstitution du roumain primitif)*, reputatul savant confirmă rezultatele anchetelor obținute de S. Pop la românii „d’au delà du Nistru, qui disent: *noi dam, luam, stam*, au présent de l’indicatif comme à l’imparfait. Cf. DR VII, 60”¹². Referindu-se la vechimea

⁴ Cf. L. Morariu, *op. cit.*, p. 292. V. Melnic (*Elemente de morfologie dialectală*, Chișinău, 1977, p. 351-358), citându-l pe Th. Capidan (ALR, p. 20) [sic!], presupune că formele vechi de prezent indicativ în *-ám* la persoana I plural de la verbele de conjugarea I ar fi de prin secolele al XIV-lea – al XV-lea.

⁵ Moscova, 1959, p. 96. Primele rezultate ale cercetărilor sale pe teren în R. A. S. S. M. (în Transnistria) M. V. Serghievski le-a publicat în 1927.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Totodată, constatând doar faptele, Serghievski nu încearcă să explice, cel puțin în trecut, cum o fac alți cercetători, originea fenomenului.

⁸ *Ibidem*, p. 91, nota 4, unde, printre alte lucrări ale lui G. Weigand, publicate prin diferite reviste (în special în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig”), M. V. Serghievski citează, de asemenea, *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, 1909, și *Die Dialekte der Bukowina und Bessarabiens*, Leipzig, 1904.

⁹ M. V. Serghievski, *op. cit.*, p. 96.

¹⁰ În DR, VII, 1931 – 1933, p. 60, nota 2.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Vezi S. Pușcariu, *Études des linguistique roumaine*, Cluj – București, 1937, p. 78, notă.

fenomenului, S. Pușcariu susține că trecerea *-ám* > *-ăm* din *-amus* latinesc la persoana I plural prezent indicativ își are obârșia în româna primitivă¹³, „căci, spune el, aromânii zic *lucrăm*, ca și noi, și meglenoromânii spun *lucrôm* (provenit dintr-un mai vechi *lucrăm*); totuși forma mai veche *-ám* se întâlnește și azi în trei regiuni de la periferii: în Istria, în Maramureș și dincolo de Nistru¹⁴”. Cunoscând îndeaproape istroromâna, pe care a cercetat-o temeinic¹⁵, S. Pușcariu concluzionează că aici nu există nici o urmă de *-ăm*, peste tot rostindu-se *-ăm* sau *-ân*, cu un *â* provenit în mod regulat din *á* accentuat¹⁶. Cât privește prezența sincretismului prezent – imperfect indicativ (și conjunctiv) în Maramureș, ca zonă periferică, unica informație ne-o pune la dispoziție S. Pușcariu. În aceeași notă de subsol citim: „des formes en *-am*, à côté de formes en *-ăm*, apparaissent aussi dans le manuscrit de Ieud: *să ne dezlegăm... și se iertam* 37/4 – 5, *să ne îmbrăcam* 43/18 etc.¹⁷”

În răstimpul care s-a scurs de la primele menționări în literatura științifică referitoare la prezența fenomenului în discuție au apărut mai multe atlase lingvistice și culegeri de texte dialectale, atât în România, cât și la Chișinău. Toate aceste materiale publicate trebuie să fie luate în considerație în cazul unei cercetări mai ample a sincretismului acestor forme verbale, semnalat de cercetători în mod sporadic.

Trebuie să spunem de la bun început că alte informații privitoare la sincretismul de forme verbale prezent–imperfect indicativ la verbele de conjugarea I pentru Maramureș și Bucovina¹⁸, decât cele puse la dispoziție de S. Pușcariu, L. Morariu ș. a. (citați mai sus), nu am obținut din surse științifice noi¹⁹.

¹³ *Ibidem*. Cf. și S. Pușcariu, *Limba română, I. Privire generală*, București, 1976, p. 249: „Desinența persoanei I din pluralul indicativului prezent al verbelor de conjugarea întâi ar trebui să fie *-ám*, din lat. *-amus*”. De notat că româna primitivă, româna comună sau străromâna (ultimul termen încetățenit de S. Pușcariu în cadrul școlii clujene) datează din sec. VII – X (*ibidem*, p. 244-253); Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 351-358.

¹⁴ S. Pușcariu, *Études...*, p. 78, notă. Cf. și S. Pușcariu, *Limba română, I*, p. 249: „Aromânii și meglenoromânii nu cunosc decât inovația *-ăm*, ca restul teritoriului dacoromân”.

¹⁵ Cf. S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, București, vol. I – III, 1906, 1926, 1929.

¹⁶ De menționat că la istroromâni, deși formele de prezent indicativ de persoana I plural la verbele de conjugarea I în *-ám* (= *-ăm* sau *-ân*) au un caracter general, totuși lipsește sincretismul (omonimia) formelor de prezent în discuție cu formele respective de imperfect, întrucât vechiul imperfect în *-ám* la persoana I plural a dispărut din dialectul lor (vezi Al. Procopovici, *Din morfologia și sintaxa verbului românesc. Aoristul în raport cu celelalte timpuri și moduri*, în „Revista filologică”, II, 1928, Cernăuți, 1928 – 1929, p. 362).

¹⁷ Este vorba de un manuscris din Maramureș datat din secolul al XVI-lea. Vezi și N. Drăganu, *Manuscrisul Liceului Grăniceresc „G. Coșbuc” din Năsăud și săsisemele celor mai vechi manuscrise românești*, în DR, III, 1922 – 1923, p. 483, unde autorul descrie un manuscris năsăudean din secolul al XVII-lea, aducând, în calitate de particularități morfologice, și forme în *-am* la prezent (*ascultam, îngropam, lăudam*), alături de cele în *-ăm* (*însemnăm* etc.). În cazul *-am*, N. Drăganu admite o influență a graiului săsesc al copistului.

¹⁸ Se are în vedere Bucovina istorică, pentru că actuala reg. Cernăuți (Ucraina), numită impropriu Bucovina (sau nordul Bucovinei), include, de asemenea, raioanele Hotin, Noua Suliță (ce țin istoricește de Basarabia) și ținutul Herței (din fostul județ Dorohoi).

¹⁹ Am consultat: ALR II s. n., vol. II, ALRM II s. n., vol IV; ALRR–Mar., vol. I–IV; *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*, publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densușianu, Th. D. Speranția, vol. I – II, București, 1906, 1908; *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, 1984 ș. a.

Într-adevăr, în textele din Maramureș, publicate de T. Papahagi²⁰, nu pot fi întâlnite decât forme în *-ăm*, adică forme analogice, evolute: *nu lucrăm nimnic, fără numai văruim* (1920 Budești, p. 161), ... *ș-apoi dăm pă obraz* (*ibidem*, p. 162); *La Bobotează afumăm grajdurile cu tămâie* (120 Crăcești, p. 163). Chiar și în opere folclorice versificate formele etimologice nu s-au păstrat: *Să n-avem nime bai / Să nu cumpărăm mălai* (1920 Săcel, p. 167) ș. a.

Cercetările noastre personale pe teren asupra graiurilor din nordul Maramureșului (actuala reg. Transcarpatică, Ucraina), timp de mai mulți ani, n-au putut scoate în evidență sincretismul formelor verbale în discuție²¹.

Hărțile ALM²² și textele dialectale (supliment la ALM)²³, în punctele anchetate din nordul Maramureșului (reg. Transcarpatică) și din nordul Bucovinei (reg. Cernăuți), nu înregistrează decât forme analogice (în *-ăm*) pentru persoana I plural a prezentului indicativ de la verbele de conjugarea I. Pentru Basarabia și nordul Transnistriei (cu enclavele din Ucraina de est și din Rusia), dimpotrivă, materialele ALM (hărți, texte) ne pun la dispoziție un material bogat în acest sens.

Examinând hărțile ALM (vol. I, partea a II-a) – nr. 475 (*noi lucrăm*), nr. 480 (*noi dăm*), nr. 484 (*noi stăm*), nr. 488 (*noi ne lăm* [pe cap]), nr. 492 (*noi mânăm* [caii]), nr. 502 (*noi sughițăm*), nr. 505 (*noi îmbălăm*), nr. 507 (*noi intrăm*) –, putem constata că, în linii generale, formele etimologice de persoana I plural ale prezentului indicativ (*noi lucram* (vezi harta 1), *noi dam*, *noi stam*, *noi ne lam* [pe cap] (vezi harta 2), *noi mânăm* [caii], *noi sughițam*, *noi îmblam* (vezi harta 3), *noi intram*) formează arii bine conturate, care (cu unele devieri neînsemnate, privind numărul localităților, de la o hartă la alta) cuprind:

1) *Partea de nord a Basarabiei*, cu actualele raioane: Noua Suliță (azi în componența reg. Cernăuți, Ucraina), Briceni, Ocnîța, Dondușeni, o parte din raioanele Râșcani, Edineț, Drochia, Soroca. Localitățile anchetate (cu numărul lor cartografic), unde a fost fixat fenomenul, sunt următoarele: r. Noua Suliță (Dinăuți [21], Forostna [22], Vancicăuți [23]); r. Briceni (Criva [24], Larga [25], Lipcani [26], Pererâta [27], Caracușeni Vechi [29], Grimăncăuți [30], Trebisăuți [31]); r. Ocnîța (Clocușna [32], Verejeni [35], Grinăuți-Moldova [36], Sauca [39]); r. Dondușeni (Săcăieni [40], Plopi [41], Arionești [42], Mândac [46]); r. Edineț (Rotunda [33], Zăbriceni [38]); r. Drochia (Nădușita [54]); r. Soroca (Cosăuți [56]).

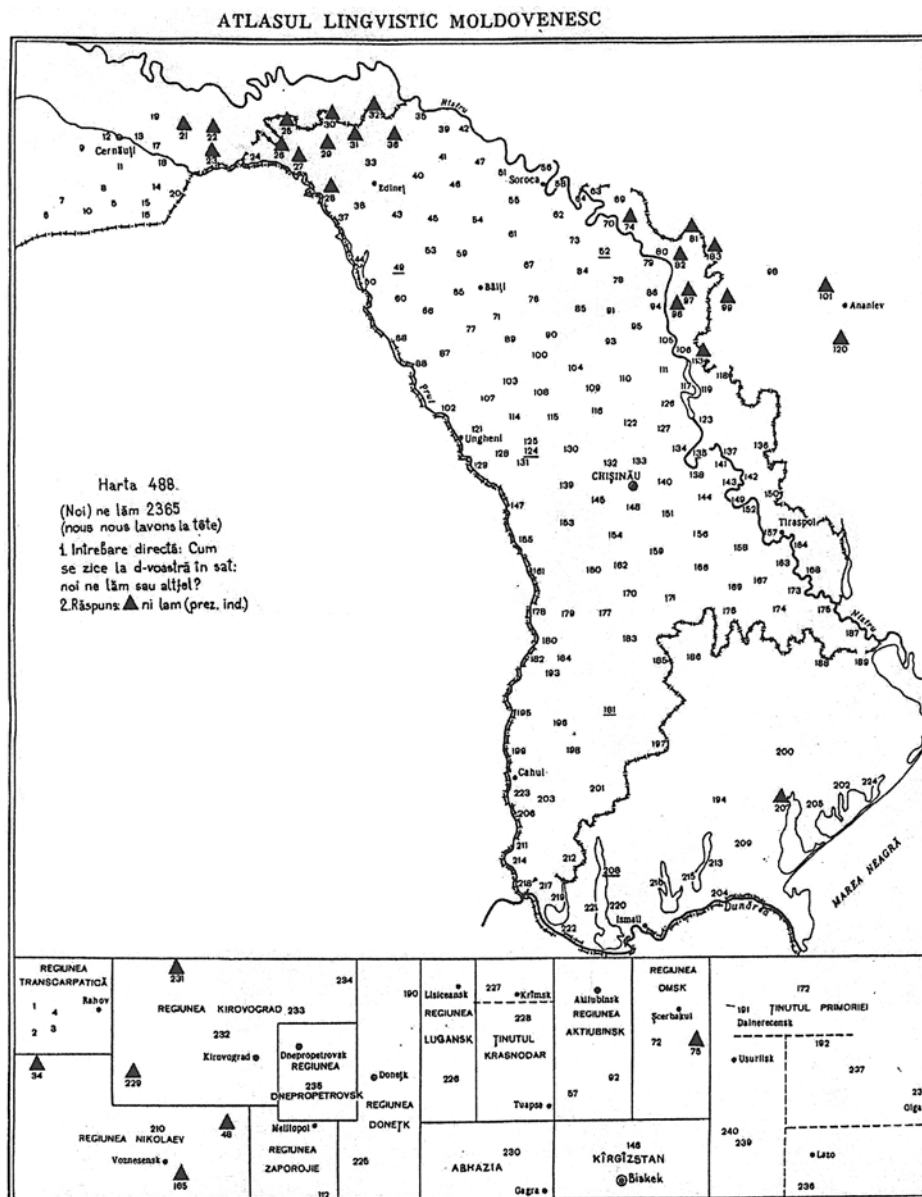
Izomorfa din partea sudică a ariei, de la Prut spre Nistru, ar putea fi jalonată astfel: s. Pererâta (r. Briceni), orașelele Edineț, Drochia și orașul Soroca.

²⁰ *Graiul și folklorul Maramureșului*, București, 1925.

²¹ Cf. V. C. Zagaevski, *Studii de gramatică dialectală comparată*, Chișinău, 1990, p. 93.

²² Vol. I, partea a II-a. *Fonetica*, de R. Udler; *Morfologia*, de V. Melnic, Chișinău, 1968, 285 hărți.

²³ *Texte dialectale*, Chișinău, 1969, vol. I, partea I; 1971, vol. I, partea a II-a; vol. II, partea I; 1981, vol. II, partea a II-a; vol. III, partea I; 1987, vol. III, partea a II-a.

Harta nr. 2

Numărul maxim de 24 de puncte anchetate din această arie nordică a Basarabiei, unde s-a răspuns cel puțin la întrebările a zece hărți prin varianta etimologică a fenomenului discutat, poate varia, în scădere, de la o hartă la alta. Specificăm:

- harta 475 (*noi lucrăm*) – 21 de puncte (21 – 27, 29 – 33, 35, 36, 40 – 42, 46, 47, 54, 56);
- harta 480 (*noi dam*) – 22 de puncte (21 – 27, 29 – 33, 35, 36, 39 – 42, 46, 47, 54, 56);
- harta 484 (*noi stam*) – 22 de puncte (21 – 33, 35, 36, 38 – 42, 47, 56);
- harta 488 (*noi ne lam* [pe cap]) – 12 puncte (21 – 23, 25 – 32, 36);
- harta 492 (*noi mânăm* [caii]) – 16 puncte (21 – 24, 26, 27, 29 – 32, 35, 39, 40, 42, 47, 56);
- harta 502 (*noi sughîtam*) – 16 puncte (21 – 26, 29 – 32, 35, 36, 40, 41, 47, 56);
- harta 505 (*noi îmblăm*) – 10 puncte (21 – 23, 25 – 27, 29 – 32);
- harta 507 (*noi intrăm*) – 13 puncte (21 – 23, 25 – 27, 29 – 32, 35, 39, 42).

De menționat că aria examinată, numită de noi partea de nord a Basarabiei, este apreciată de unii cercetători ca o arie nord-estică²⁴, de alții – ca o arie de nord-vest²⁵. În cazul sincretismului de forme verbale discutat, aria înclină, de fapt, spre est prin gradul de concentrare spre Nistru a punctelor anchetate marcate în numărul lor maxim (24 de puncte), iar prin scăderea lor, pe alte hărți, la numărul minim (de 10 puncte) aria înclină spre vest, punctele anchetate împuținându-se în partea sudică și estică a ariei (vezi harta 505 [*noi îmblăm*]).

Cele mai mici proporții le capătă aria părții de nord a Basarabiei, pe hărțile 505 (*noi îmblăm*), 488 (*noi ne lam* [pe cap]) și 507 (*noi intrăm*). Harta 505 cuprinde 3 puncte din r. Noua Suliță, 6 puncte din r. Briceni și 1 punct din r. Ocnîța, la care, pentru hărțile 488 și 507, se mai adaugă: 2 puncte (28 din r. Râșcani și 36 din r. Ocnîța) și 3 puncte (35 și 39 din r. Ocnîța și 42 din r. Dondușeni).

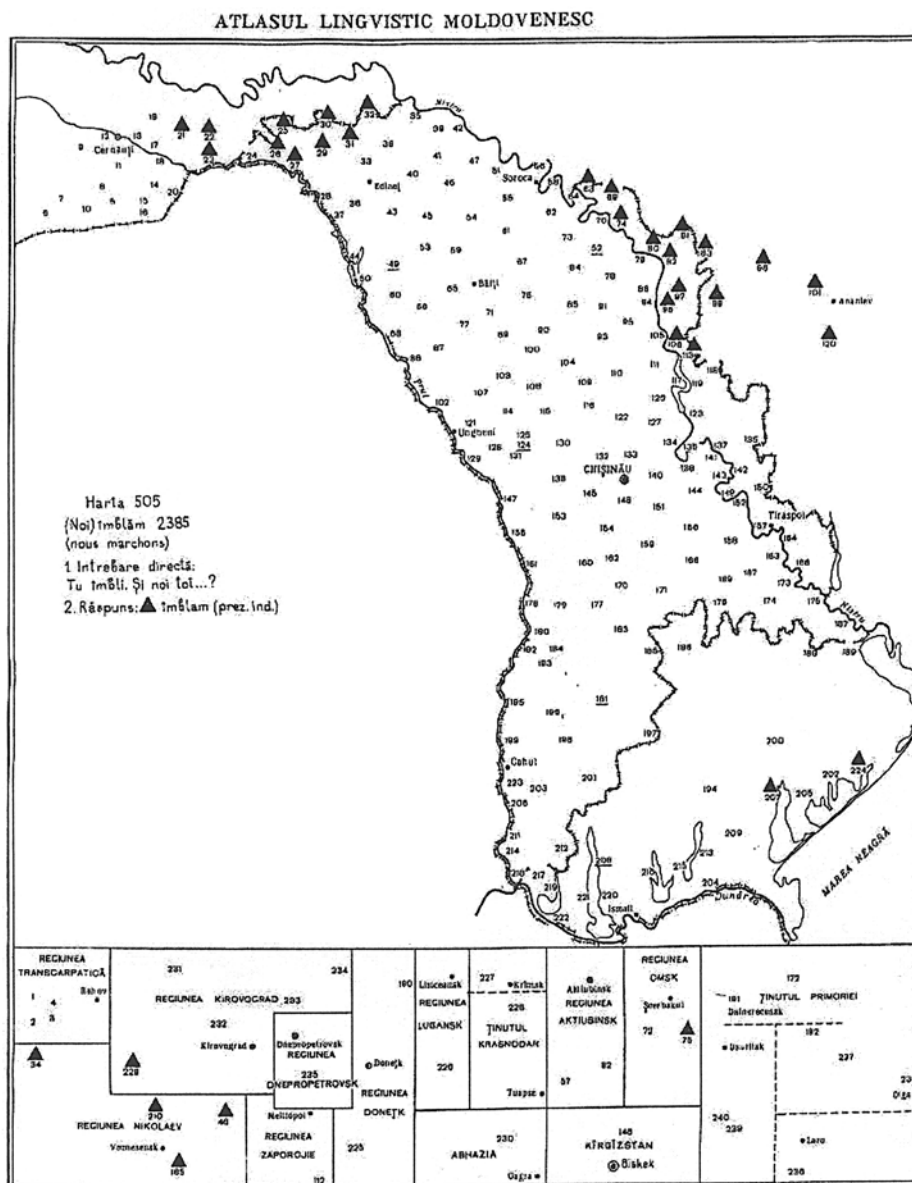
Dintre punctele care apar incidental în aria feomenului în cauză sunt: 28 (Viișoara, r. Râșcani), 33 (Rotunda, r. Edineț), 38 (Zăbriceni, r. Edineț), 46 (Mândâc, r. Dondușeni), 54 (Nădușita, r. Drochia) ș. a.

2) *Partea de nord a Transnistriei*, cu actualele raioane: Camenca și Râbnița (R. Moldova), Ananiev [mai vechiul Nani] și Kotovsk [mai vechiul Bârzul] (reg. Odessa, Ucraina). Prezentăm localitățile anchetate (cu numărul lor cartografic), unde a fost atestat fenomenul: r. Camenca (Hrușca [63], Hrustovaia [69], Podoima [74]); r. Râbnița (Stroiești [80], Plopi [81], Molochișul Mare [82], Broșteni [83], Ofatînți [96], Vărăncău [97], Butuceni [106], Mihăilăuca [113]); r. Kotovsk (Ghiderim [98], Staraia Kul'na [99]); r. Ananiev (Handrabura [101], Dolinskoie [120]).

Izomorfa pornește de la satul Hrușca (r. Camenca) pe Nistru în jos până la satul Mihăilăuca (r. Râbnița), îndreptându-se apoi spre est până la satul Dolinskoie (r. Ananiev), în sus spre nord până la satul Handrabura (r. Ananiev) și mai departe spre nord-vest până la satul Hrușca.

²⁴ Cf. S. Pop, *op. cit.*, p. 60.

²⁵ Vezi *Dialectologia moldovenească*. Sub red. lui R. Udler și V. Comarnițchi, Chișinău, 1976, p. 157; M. Purice, Vl. Zagaevschi, I. Ciornăi, *Curs de dialectologie română*, Chișinău, 1991, p. 80.

Harta nr. 3

Aria examinată este mai puțin difuză, numărul punctelor anchetate marcate variind de la o hartă la alta în limite mai moderate: de la 15 (limita maximă) până la 10 puncte anchetate (limita minimă). Specificăm:

- harta 475 (*noi lucrăm*) – 15 puncte (63, 69, 74, 80 – 83, 96 – 99, 101, 106, 113, 120);
- harta 480 (*noi dam*) – 13 puncte (63, 69, 74, 81 – 83, 96 – 99, 101, 113, 120);
- harta 484 (*noi stam*) – 13 puncte (63, 69, 74, 81, 83, 95²⁶, 96, 98, 99, 101, 106, 113, 120);
- harta 488 (*noi ne lam* [pe cap]) – 10 puncte (74, 81 – 83, 97 – 99, 101, 113, 120);
- harta 492 (*noi mânăm* [caii]) – 13 puncte (63, 69, 74, 81, 83, 96 – 99, 101, 106, 113, 120);
- harta 502 (*noi sughițam*) – 14 puncte (63, 69, 74, 80 – 83, 96 – 99, 101, 106, 120);
- harta 505 (*noi îmblam*) – 15 puncte (63, 69, 74, 80 – 83, 96 – 99, 101, 106, 113, 120);
- harta 507 (*noi intram*) – 13 puncte (63, 69, 74, 80 – 83, 96 – 98, 101, 113, 120).

La întrebările de pe hărțile 475 (*noi lucrăm*) și 505 (*noi îmblăm*) s-a răspuns în toate cele 15 puncte din această arie prin forma etimologică (în *-ăm*). În unele puncte, însă, în câteva hărți s-a răspuns, sporadic, și prin forma analogică (în *-ăm*), după cum urmează: la harta 480 (*noi dam*, dar și *noi dăm*) – în punctele 80, 106; la harta 484 (*noi stam*, dar și *noi stăm*) – în punctele 80, 82, 106; la harta 488 (*noi ne lam*, dar și *noi ne lăm* [pe cap]) – în punctele 63, 69, 80, 96, 106; la harta 492 (*noi mânăm*, dar și *noi mânăm* [caii]) – în punctele 80, 82; la harta 502 (*noi sughițam*, dar și *noi sughițăm*) – în pct. 113; la harta 507 (*noi intram*, dar și *noi întrăm*) – în punctele 99, 106.

3) *Trei localități din sudul Basarabiei*, cuprinse între una dintre gurile Dunării (Chilia) și Limanul Nistrului, fiind vorba de satele Mahala Lunca, oficial azi: Vișniovoie [p. 205], Borisovca [p. 207] și Tuzla, oficial azi: Kamenskoie [p. 224] (r. Tatarbunar, azi în componența reg. Odessa, Ucraina).

De menționat că și în această arie mică, la întrebările din cele opt hărți analizate de noi aici, nu s-au obținut, în toate cele trei localități anchetate, răspunsuri cu forma etimologică la persoana I plural a prezentului indicativ la verbele de conjugarea I. Mai jos prezentăm rezultatele anchetei sub forma unui tabel, în care liniuța [—] din rubrică notează răspunsul prin forma analogică (*noi lucrăm*, *noi dăm*, *noi stăm* etc.):

– harta 475	(<i>noi lucrăm</i>)	205	207	224
– harta 480	(<i>noi dam</i>) ²⁷	205	207	224
– harta 484	(<i>noi stam</i>)	—	207	224
– harta 488	(<i>noi ne lam</i>)	—	207	—
– harta 492	(<i>noi mânăm</i>)	—	—	—
– harta 502	(<i>noi sughițam</i>)	—	—	224
– harta 505	(<i>noi îmblam</i>)	—	207	224
– harta 507	(<i>noi intram</i>)	—	—	224

²⁶ Pe harta 484, în aria Transnistriei apare și un punct în dreapta, în Basarabia (altul, Cuizăuca, în r. Rezina).

²⁷ În punctele 205, 207, 224 la imperfect indicativ persoana I plural de la verbul *a da* (vezi harta 482, ALM, I, II) s-a răspuns prin două forme: una sincretică cu forma respectivă de prezent (*noi dam*), și alta reduplicată (*noi dădem* [205, 207], *noi dadem* [224]), cea reduplicată înlăturând sincretismul în discuție.

4) *Enclavele din Ucraina de est*: reg. Nikolaiev (punctele 34, 48, 165, 210); reg. Kirovograd (punctele 229, 231 – 234); reg. Dnepropetrovsk (punctul 235); reg. Donețk (punctul 225); reg. Lugansk (punctul 226) și *din Rusia*: reg. Omsk (punctul 75). În total – 13 localități, unde s-a răspuns prin forma etimologică a prezentului indicativ la persoana I plural.

În punctele 34, 165 (reg. Nikolaiev) și 229 (reg. Kirovograd), la întrebările din toate cele opt hărți s-a răspuns numai prin forma etimologică (în *-am*). În alte trei puncte: 225 (reg. Donețk), 226 (reg. Lugansk) și 235 (reg. Dnepropetrovsk), dimpotrivă, s-a răspuns prin forma analogică (în *-ăm*) și numai pe o singură hartă, pe harta 475 (*noi lucrăm*), forma etimologică a fost atestată și în aceste puncte. Rezultatele anchetei în celelalte puncte le prezentăm într-un tabel aparte, liniuța, și de data aceasta, simbolizând răspunsul cu forma analogică:

– harta 475	(<i>noi lucrăm</i>)	48	75	210	231	232	233	234
– harta 480	(<i>noi dam</i>)	—	75	210	231	232	—	—
– harta 484	(<i>noi stam</i>)	—	75	210	231	232	—	234
– harta 488	(<i>noi ne lam</i>)	48	75	—	231	—	—	—
– harta 492	(<i>noi mânăm</i>)	48	—	210	231	232	233	234
– harta 502	(<i>noi sughițam</i>)	48	75	210	—	—	233	—
– harta 505	(<i>noi îblam</i>)	48	75	210	—	—	—	—
– harta 507	(<i>noi intram</i>)	48	75	210	—	—	—	—

În încheiere s-ar putea spune că forma de prezent indicativ (și conjunctiv) de persoana I plural în *-ăm* de la verbele de conjugarea I este considerată arhaică, o fază rudimentară din perioada străromână (S. Pușcariu), antedialectală (L. Morariu), formă caracteristică pentru zonele marginale și izolate ale teritoriului lingvistic românesc (Istria, Maramureș, nordul Bucovinei, nordul Basarabiei, nordul Transnistriei, sudul Basarabiei, enclavele din Ucraina de est și din Rusia).

În istroromână, forma etimologică de prezent indicativ la persoana I plural (*noi lucrăm*) are un caracter general. Cu toate acestea, nu poate fi vorba despre un sincretism cu forma respectivă de imperfect, aceasta din urmă fiind dispărută din dialectul istroromânilor.

În Maramureș și în nordul Bucovinei, după materialele dialectale de care dispunem la ora actuală (atlase lingvistice, texte dialectale), forma de prezent în *-ăm*, adică cea etimologică, nu poate fi atestată azi.

În nordul Basarabiei, în nordul Transnistriei, în cele trei puncte din sudul Basarabiei și în enclavele din Ucraina de est și din Rusia, fenomenul sincretismului dintre formele de prezent și imperfect indicativ la persoana I plural de la verbele de conjugarea I își mai păstrează viabilitatea, în unele puncte formele etimologice de prezent întâlnindu-se alături de cele analogice.

Ținându-se cont de viabilitatea fenomenului discutat în zonele periferice și insulare, s-ar putea presupune că forma etimologică de prezent indicativ ar fi putut fi reluată și menținută de mediul lingvistic alogen (croat în Istria, rutean în

Maramureș, german în Bucovina etc.), factor prin care am explicat caracterul arhaic și în cadrul altor fenomene²⁸.

Prezentăm mai jos câteva eșantioane de fraze cu forme ale prezentului indicativ la persoana I plural în *-am* etimologic.

1) *Din partea de nord a Basarabiei*

S. Dinăuți [21], r. Noua Suliță:

Am sî va spun cum sî cuoçi pânia. ... și *turnam* apî calduț și plamadim (din *Texte dialectale*, III, I, p. 28).

Ș-apu făcem kiróști cu povídlî ... și li-nvârtim, și li púnim în cuptîorî. Ș-apu li scotém din cuptîorî și li tajém cu cuțátu și li *mâncam* (tot acolo, p. 29).

2) *Din partea de nord a Transnistriei*

S. Hrușca [63], r. Râbnița: Avem noî o gradinî diparti, la Cujuhărești, o valsicî. Îi bunî di cânipî. Mai dusém (= dúcem) gunoî, lî *rîștîram* gunoîu și *arám* (din *Texte dialectale*, I, I, p. 133).

S. Vărăncău [97], r. Râbnița: *Samanam* ș-o strânzém gramadî, ș-o adusém (= adúcem) acasî, ș-o dusém (= dúcem) la ȳaz, ș-o tokim, șădi câtî-o saptamânî ... Șánti adúșim ražila ș-o *ražilam*, după ražilî dî-amu puzdérĭa tóĭĭ (= de asemenea) *dam* în lăturî (din *Texte dialectale*, III, I, p. 38).

S. Mihăilăuca [113], r. Râbnița: Maliga așa. ... Și *luam* un sîutorî și núma olecuțî uo *mesticam*, s-aĭbî ĩe cum clocoti. Și clocotești, serbi d'inișor ca sî siiĭ maliga mai bunî, uo mai *mesticam* uoliacî și iar uo mai *lasam*, iar mai clocotești, mai serbi. Dup-aĭasta uo *mesticam* tot d'inișor și *luam* ș-o tiparim, c-o lingurițî, ș-o *răsturnam* într-o străkinicî (din *Texte dialectale*, III, II, p. 86).

3) *Din partea de sud a Basarabiei*

S. Mahala Lunca, oficial azi: Vișniovoie [205], r. Tatarbunar: Da cu fućéĭĭ, dacî mântuim stativili, ĩșșâm afarî și vrăĭĭm. S-ap-dĭ-am-atuncĭa *luam* pândza țeĭa ș-o ĩlim, uo *luam* ș-o muĭém ... (din *Texte dialectale*, II, I, p. 251).

4) *Din enclavele din Ucraina de est și din Rusia*

S. Martonoșă [231], reg. Kirovograd: Aležém uon loc ș-arăm [sic!], boronim, *samanam* cânipî ... Batém cânipa, o *melițam* cu melița, o *ražilam* cu ražila ... *Lĭagam* ĩțĭali și nivídĭm. Ș-apuĭ *dam* pin spatĭ și *Lĭagam* gura ... (din *Texte dialectale*, I, II, p. 166-167).

S. Voloșskoie [235], reg. Dnepropetrovsk: ... ș-apóĭ o bátim [pânza] acoló cu șanúșĭ bunĭ și *turnam* nouĭ uoali, *turnam* uncrop ... (din *Texte dialectale*, I, II, p. 176).

S. Novogrigorievka [165], reg. Nikolaiev: Pun cáiru în furcĭ ș-o toršém, ș-ap *dam* pim râștĭtorĭ ... ș-o *numaram*; *dam* șinș ĩĭĭgiuț pim râștĭtorĭ. Ș-apĭ o *luam* di pi motovelnic, o crasám (= o vopsim) ș-apĭ *dĭapanam* pi vârtelnițĭ (din *Texte dialectale*, I, II, p. 1).

²⁸ V. C. Zagaevski, *Studii de gramatică dialectală comparată*, Chișinău, 1990, p. 44, 56, 61, 115.

S. *Kutuzovka* [75], reg. Omsk (Rusia): Va spun cum sî faci la noi, cum s-lucriadzî la cânipî. Cum *samanam* şî creşti, ȳo *lasam* păr s-cuȳaçi. Dacî s-cuȳaçi, ap-ȳo zmulgêm şî *lîagam* snot', ş-ap-sî usucî snot'i ... Ş-ápu ȳo *uscam* la suȳari cân-î [sic!] vremeia-î bunî ... ş-*tîaptanam* câlţ (din *Texte dialectale*, I, I, p. 145).

Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea de Filologie
Chişinău, str. M. Kogălniceanu, 65